

*Рижкова В. В.,**кандидат філологічних наук,**професор кафедри прикладної лінгвістики**Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»**Кравчук В. В.,**старший викладач кафедри прикладної лінгвістики**Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»**Крутін О. З.,**старший викладач кафедри прикладної лінгвістики**Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

МОЖЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ В УКЛАДАННІ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ДРУКОВАНИХ ТА ЕЛЕКТРОННИХ СЛОВНИКІВ ВУЗЬКОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ (ГАЛУЗЬ АВІАЦІЙНОГО ДВИГУНОБУДУВАННЯ)

Анотація. Стаття висвітлює сучасні підходи до укладання вузькоспеціалізованих термінологічних друкованих та електронних словників. Створення таких словників розглядається крізь призму теоретичних і практичних аспектів.

Ключові слова: вузькогалузевий, вузькоспеціалізований, термінологічний.

Постановка проблеми. Історія розвитку і становлення світової авіації налічує трохи більше ніж століття, а сам прогрес побудови літальних апаратів стає ще більш вражаючим, відокремлюючи час примітивних літаків-«етажерок» з мотоциклетними моторами від епохи сучасних високошвидкісних реактивних літаків; авіаційна галузь будь-якої країни перетворюється на стратегічно важливий сектор економіки з авіадвигунобудуванням як важливим її складником.

Розвиток народного господарства й машинобудування взагалі та галузі літакобудування зокрема активізує й багато суміжних галузей, які є не менш важливими. Спостерігається збільшення масиву супровідної документації до літальних апаратів і їх частин, орієнтованої на іноземних замовників, яка має потребу в адекватному перекладі. У свою чергу, виникає проблема окреслення термінологічної бази галузі літакобудування з подальшою фіксацією в зручному користувацькому форматі великого масиву термінів за умови його постійного доповнення.

Зберігання великого обсягу термінологічної інформації та її своєчасне оновлення можливе за умови застосування інструментарію комп'ютерної лексикографії, завданням якої є розроблення комп'ютерних алгоритмів, програм, систем і технологій для укладання й використання словників, що, у свою чергу, є одним із найперспективніших напрямів прикладної лінгвістики [4]. Створення вузькогалузевого термінологічного тлумачно-перекладного ілюстрованого словника з авіаційного двигунобудування є необхідним практичним кроком у становленні української терміносистеми в авіаційній галузі. Дослідження терміна за його вживаністю значно вдосконалив переклад технічної літератури авіаційного спрямування. З іншого боку,

можливість своєчасного спостереження за змінами вживання термінологічної лексики в текстах і генерування комп'ютерної термінологічної бази даних уможливають створення сучасних електронних однорівневих і багаторівневих словників, які дають змогу щонайменше здійснювати швидкий пошук потрібних слів і швидко змінювати напрям перекладу.

Метою дослідження є розгляд сучасних тенденцій у створенні лексикографічних джерел із подальшим визначенням особливостей цього процесу в площині теоретичних і практичних питань і подальше створення вузькогалузевого термінологічного ілюстрованого словника з авіаційного двигунобудування та словникової електронної версії.

Активний розвиток комп'ютерної лексикографії за останні десятиліття в Україні [3; 4; 6 тощо] і за кордоном [8; 9; 10; 11; 12 тощо] поряд із традиційною зумовлює створення багатомовних термінологічних словників. Тлумачний термінологічний словник посідає центральне місце серед спеціальних словників, оскільки в ньому найповніше представлено інформацію про термін, а також наводяться семантичний і стилістичний описи терміна [6, с. 27]. У зв'язку з цим перспективним є дослідження вимог до створення словників такого типу, дотримання яких дасть змогу забезпечити максимальну відповідність його призначення та уніфікованість.

Виклад основного матеріалу дослідження. З розширенням сфери наукового пошуку лексикографії, яка досліджує методи і практику укладання словників, з'явилися проблеми, систематизація й розв'язання яких потребують певних теоретичних засад. Отже, в наш час лексикографія поділяється на прикладну й теоретичну [6, с. 14]. І якщо прикладна лексикографія забезпечує дослідження найбільш оптимальних і допустимих для сприйняття способів словникового представлення всієї сукупності знань про мову, то теоретична лексикографія охоплює комплекс проблем, пов'язаних із розробленням макроструктури та мікроструктури словника, створенням типології словників [6, с. 21].

Укладена нами друкована версія словника охоплює 755 одиниць спеціальної лексики в галузі авіаційного двигунобуду-

вання й належить до тлумачно-перекладних термінологічних словників.

Для укладання словника обрано алфавітний порядок розміщення словникових статей, оскільки він є найбільш уживаним, а отже, й найбільш звичним для середньостатистичного користувача.

Укладений словник є вузькоспеціалізованим і містить такі структурні елементи, які зазвичай становлять макроструктуру будь-якого словника:

- 1) передмова;
- 2) правила користування словником;
- 3) алфавіт англійської мови;
- 4) корпус словника;
- 5) бібліографічний список.

У передмові зазначається таке: технічна галузь, кількість відібраних та опрацьованих англійських термінів, реєстрові одиниці (слова і словосполучення, а також аббревіатури, які є характерними для галузі авіаційного двигунобудування), особливості створеного словника (наявність транскрипції реєстрових одиниць лексичної системи, що надає йому пе-

ревагу, порівняно з іншими термінологічними словниками; зображення та приклади вживання реєстрових одиниць) [5, с. 81].

Видання розраховано на фахівців авіаційної галузі, перекладачів технічної літератури, викладачів англійської мови, читачів текстів з авіаційної тематики англійською мовою, а також носіїв англійської мови, які вивчають українську мову та цікавляться авіаційною галуззю. Словник має на меті допомогти користувачеві під час роботи з фаховою літературою в галузі авіації.

У правилах користування словником зазначено ключ до системи транскрипції, яку використано в словнику, перелік використаних у словнику скорочень і їх пояснення. Наявність у словнику англійського алфавіту, за яким розміщено лексичні одиниці, полегшить користувачеві процес пошуку слів.

Корпус словника, що містить певну кількість словникових статей, організовано суворо в алфавітному порядку. Алфавітний покажчик розташований посередині та виділено напівжирним шрифтом для оптимізації пошуку слів. Нижче як приклад наведено фрагмент корпусу словника (рис. 1).

Aa

<p>adapter [əˈdæptə] перехідний рознімач / переходник</p> 	<p>a device or special joint for connecting pieces of equipment that cannot be connected directly. [Merriam-Webster] <i>Some starter designs may be causing premature adapter wear.</i> [tennesseeaircraft.net]</p>
<p>aging [ˈeɪdʒɪŋ] приробітка / прироботка</p> 	<p>the process of a battery's "health" deterioration. [Electropaedia] <i>The aging process of lithium-ion is cell oxidation, a process that occurs naturally as part of usage and aging and cannot be reversed.</i> [batteryuniversity.com]</p>
<p>aircraft [ˈeəkrɑːft] літак / самолет</p> 	<p>any machine capable of flying by means of buoyancy or aerodynamic forces. [Merriam-Webster] <i>Early aircraft, including airships, often employed flexible doped aircraft fabric covering to give a reasonably smooth aeroshell stretched over a rigid frame.</i> [Wikipedia]</p>
<p>airscrew [ˈeəskruː] повітряний гвинт / воздушный винт</p> 	<p>an aircraft propeller. [thefreedictionary.com] <i>An aircraft propeller or airscrew converts rotary motion from an engine or other mechanical power source, to provide propulsive force.</i> [Wikipedia]</p>

Рис. 1. Фрагмент корпусу словника

У створеному вузькогалузевому термінологічному тлумачно-перекладному ілюстрованому словнику з авіаційного двигунобудування словникова стаття має такі складові елементи: вокабула (тобто заголовне слово); транскрипція терміна; переклад терміна українською та російською мовами; ілюстрація до терміна; дефініція терміна англійською мовою; назва джерела, з якого взято дефініцію; приклад уживання терміна; назва джерела, з якого взято приклад.

Елементи 1–4 розміщено в лівій частині словникової статті, тоді як елементи 5–8 входять до правої частини (див. рис. 1):

Традиційно вокабулу подають напівжирним шрифтом з великої літери. Назви джерел дефініцій і прикладів подаються шрифтом меншого розміру, ніж решта тексту. Уважається, що така розмітка тексту сприяє більш ефективному сприйняттю інформації та полегшує процес пошуку потрібного терміна.

Транскрипція терміна фіксується одразу після вокабули. Її потрібно записувати символами міжнародної фонетичної транскрипції [2, с. 25]. Наявність транскрипції надає користувачеві можливість уникнути фонетичних помилок під час використання термінів в усному мовленні.

Переклад терміна (українською та російською мовами) розміщено безпосередньо під його транскрипцією. Це має значно полегшити користувачеві роботу з технічними текстами авіаційного спрямування.

Для більш повного розкриття значення терміна в словникову статтю додається ілюстрація. Так реалізується принцип наочності.

Невід'ємною частиною будь-якого тлумачного словника є дефініція. Визначення термінів бажано проводити за єдиною, заздалегідь відомою системою параметрів для кожного виду поняття, і воно має бути обмежене однією фразою [1, с. 53]. Це – відносно короткий, переважно словесний опис смислу терміна, а не енциклопедичний опис самого поняття.

У нашому випадку дефініція стисло розкриває значення терміна в галузі авіаційного двигунобудування. З метою дотримання уніфікованої композиції та максимальної відповідності призначення словника його структурі, значення, які мають бути включені до словника термінів в інших галузях науки й техніки, не наводяться.

Посилання на джерело дефініції уможливує доступ користувачу до інформації, пов'язаної з особливостями вживання терміна.

Приклад уживання терміна забезпечує користувача додатковою інформацією про предмет чи явище, яке позначається терміном. Наприклад: *jet-motor* або *jet motor* – *ракетний двигун (РД): However, in their prior use area these engines are much more economizing than jet motors.*

Усі відібрані до словника терміни стосуються безпосередньо галузі авіаційного двигунобудування: назви деталей, приладів або знаряддя, процесів тощо. Серед них зустрічаються як прості терміни (наприклад, *engine; fuel; rotor*), так і складні за будовою (наприклад, *compression jet engine; air-injection jet engine*), а також наявні аббревіатури (наприклад, *ICE – internal combustion engine; TJE – turbojet engine*).

Електронна версія укладеного нами словника створювалась у комп'ютерній програмі ABBYY Lingvo Tutor x5. Комп'ютерна програма ABBYY Lingvo x5 (професійна версія) – це електронна база, яка містить 220 загальнолексичних, тлумачних і тематичних словників з російської, англійської, німецької, французької, іспанської, італійської, португальської, китайської, турецької, української, латинської, угорської, грецької, данської, казахської, нідерландської, норвезької, польської, татарської та фінської мов. Отже, укладений нами електронний словник з авіаційного двигунобудування можна легко підключити до програми ABBYY Lingvo і використовувати під час здійснення перекладу технічної літератури із цієї тематики.

До електронного словника додається програма-додаток Lingvo Tutor для вивчення слів. За її допомогою можна ефективно вивчати слова, складати власні словники, перевіряти себе на засвоєння лексики. Програма встановлюється на комп'ютер, є зручною у використанні. Основними функціями програми є укладання власних навчальних словників, вивчення слів, використання аудіоуроків, відеоуроків, налаштування навчального процесу та власне програми [7]. Функція налаштування навчального процесу уможливує створення спеціальних тематичних уроків для засвоєння, наприклад, нечастотної або складної для запам'ятовування лексики.

В основі розробленого нами навчального уроку за темою «Aircraft Electrical System» лежить навчальний словник, укладений за допомогою програми ABBYY Lingvo Tutor x5, до якого входять 222 терміни з перекладом українською та російською мовами, їх транскрипція і приклади вживання англійською мовою. Ці терміни виділено в окрему підтему з корпусу укладеного нами вузькогалузевого термінологічного ілюстрованого словника з авіаційного двигунобудування.

Урок за темою «Aircraft Electrical System» можна використовувати як для самостійного навчання з метою збільшення власної термінологічної бази, так і під час навчання студентів.

Висновки. У зв'язку з потребою в удосконаленні перекладацьких ресурсів в авіаційній галузі, створення якісного термінологічного словника в галузі авіаційного двигунобудування з тлумаченням термінів та ілюстративним супроводом є вкрай необхідним кроком.

Відповідно до поставленого завдання, нами укладено друкований вузькогалузевий термінологічний словник з авіаційного двигунобудування, який, крім того, є багатомовним, тлумачно-перекладним, ілюстрованим словником, корпус якого включає 755 одиниць спеціальної лексики відповідної галузі.

Нам вдалося підібрати адекватний обсяг термінологічного матеріалу, забезпечити наявність усієї необхідної інформації в словнику й уникнути непотрібних (зайвих) відомостей.

Електронна версія словника та розроблений навчальний урок у програмі ABBYY Lingvo Tutor x5 за темою «Aircraft Electrical System» покликані полегшити роботу з технічними текстами в галузі авіаційного двигунобудування для користувачів різного рівня володіння англійською мовою.

Література:

1. Герд А.С. Основы научно-технической лексикографии. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1986. 73 с.
2. Гринев-Гриневиц С.В. Введение в терминографию: Как просто и легко составить словарь: учебное пособие. 3-е изд., доп. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 224 с.
3. Комова М. Класифікація термінологічних словників. Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Львів, 2008. № 620: Проблеми укр. термінології. С. 144–146.
4. Комп'ютерна лексикографія: навчальний посібник. Миколаїв: НУК, 2004. 84 с.
5. Моисеев М.В. Лексикография английского языка: учебно-методическое пособие для студентов специальностей 022900 «Перевод и переводоведение» и 022600 «Теория и методика преподавания иностранных языков». Омск: Изд-во ОмГУ, 2006. 92 с.
6. Перебийніс В.І., Сорокін В.М. Традиційна та комп'ютерна лексикографія: навчальний посібник. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2009. 218 с.
7. Сайт компании ABBYY Lingvo. URL: http://www.abbyy.com/translation_dictionarycorporate.
8. Bergenholtz H., Nielsen S., Tarp S. Lexicography at a Crossroads. Bern: Peter Lang, 2009. 237 p.
9. Kockaert H.J., Steurs F. Handbook of Terminology, Volume 1. Amsterdam: John Benjamins, 2014. 539 p.
10. Nielsen S., Tarp S. Reviewing printed and electronic dictionaries: A theoretical and practical framework. Amsterdam: John Benjamins, 2009. 322 p.

Рыжкова В. В., Кравчук В. В., Крутин А. З. Возможности компьютерной лексикографии в составлении терминологических печатных и электронных словарей узкой специализации (авиационное двигателестроение)

Аннотация. Статья освещает современные подходы к составлению узкоспециализированных терминологических печатных и электронных словарей. Создание таких словарей рассматривается сквозь призму теоретических и практических аспектов.

Ключевые слова: узкоотраслевой, узкоспециализированный, терминологический.

Ryzhkova V., Kravchuk V., Krutin A. Possibilities of computer lexicography in compiling terminological printed and electronic dictionaries of narrow specialization (aviation engine building)

Summary. The article covers the modern trends of compiling printed and electronic field-specific dictionaries of technical terms. Both theoretical and practical aspects of compiling such dictionaries are disclosed.

Key words: dictionary compiling, field-specific dictionaries, dictionaries of technical terms.